

Хоой луларда Совет чурттын хоой лузу деп Хостуз шынны, ынды хоой лу кайда-даа чок

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИН ХАМААТЫЗЫ

Бүгү совет кижилерини бо улут байрадыг хүнде мээ бодунун дитт херчи болурум мындыг согу болушкуну сактып тур мен. Ол болза 1944 чылдын ноябрь эгинде Сүт-Хөл району төвүнге болган чүве. Район төвүнч болган ол чок кайда аалдарын эрат чоноарыны хуралына улуг төвүлдү боулушкунун дугайы—Совет Эвилелинин составына Тыванын баштап киргенини дугайы дынадырыма, хурала олуршканарыны аразындан бир ирей четпейин-не чораан чүве мшкш, дыма мшкш-ыры-биле мынча деп чугаалкан: — Ам-на совет хаматызы болган-дыр быс аа!

де бижип турары:

— ССРЭ-нин хаматылары ажылдар өргелит, тодаргайлаарга оларнын күш-ажылы, оң санын болган шынарын барындааппал телешпаан, бижматырып хандырган ажыл алыр өргелит.

Бо дөргө бистин чуртун хаматызыны улуг чаалап алышкыны-дыр.

Совет кижн херенгитенверге, байларга, дүжметтерге эвес, бодунун күрүсине, бодунга, бодунун аас-кежи, чаагай чурталгазы дөш ажылдан турар. Ындыг медресе-биле ажылдап турар кижилерин хостуг күш-ажылы күрүсеге-даа, бодунга-даа магалыг чаагай үрүтүнеди берип турар.

Ону мындыг чижектер херечилеп турар. Эрткен чылын «Элегес» совхозтуң койжулары эштер Чабыа Чооду болган Кыргыс Көмбү хой бүртүгүндө 6,24 килограмм дүштү, а Оюн Шергин-оол—9,8 килограмм дүштү кыргаш, мурнакчылар болган. Ол мшкш күш-ажыл бистин чуртүвүста алдарын херээ, хүндүткөддн херээ, мадырыг чорутуң херээ болу берген. Моң ужурунда областың мурнакчы саанчылары Д. Завьялова, М. Бичи-йул, А. Грачева чижектер чүс-чүс саанчылар, үстүрүнч болган кезде ажыл-агыйның хой-хей мурнакчылары областа хүндүткөддн болган алдары чаалап алганар.

Алчы Мырзааның, койжу Сандыктын, комбайнер Сузанын, колхоз даргазы Доктувун болган оон-даа эске бистин областың чүс-чүс кижилеринин херектеринде чазак шаңналары—орденери болган медальдары чайынынын турары болза күш-ажыл бисте өң бели-биле үселетини турарын херечилеп турар.

ССРЭ Конституциязының 121 чүүлүде башкыны: — ССРЭ-нин хаматылары өөренир өргелит.

Бо дөргө, мдалгы тыва улус мшкш жүкү-бизик чок, өөрелиге деп чүвени танывас, карагы бүүдүкүзе бүргүдн чораан улусуза кайгамчыктыг чаагай өргө-дир.

Совет хаматызы бүртүгүнч бир онзагай мөүш-шынры болза оң өөредилгеге ийнеп чүткүзү болур. Ол ийнеп үрүе-соруту чедип аларынын бүгү-ле чүүлдерин совет күрүе тургусван. Оон чүзөө бистин областан көрүп болур. Совет Тывага хей-хей ийнеп өртөнчү аге, чеди чыл болган ортукма школаларында ангида, тускай өртөнчү ортукма өөредилге черлери бар. Оон ангида областа педагогика институту ажылдап турар. Өөренип турар кижилерини саны улам-ла көвүдөтүр апарган. Чижээ, дөрт-ле чылдар мурнуза нини эртем школаларынын өөренилчелеринин саны 29,7 муң кижилер болган, ам оларнын саны барык 32 муң чедип турар.

Совет хаматызының өөредилгеге экин дөштө ам азыттыганынын түнедиге тыва улустун хей-хей оолдар, кыстары дөштө өртөнч чедип ап, өртөнчү бедни чаалап ап турар.

Бешкү чораан, үкү-бизик бешн чок

чораан араттарын оолдары эштер Чам-оол, Дандар-оол олар ам Элегестин хөмүр даш шахтында даг мастера—инженерлер болу берген. А. Калаан, З. Аратаан, В. Очур олар эртем ажылдакчылары болуп турар, а Ю. Аранчин төөгү эртемдеринин кандыды болган.

Совет хаматыларының дилтаныр өргөш, материялды дуааламчыны алыр өргөш бза шаа мшчаар херек кырында боттанып, совет амдырал-биле бадыкатынын турар.

Мынчанга совет хаматызы кижде «даарта канчыл-ла бээр ирги мен» деп мунчудуг болал чок. Ол бодунун келир үеинге бүтүрелит, бөгүн дүүгүдүндөн өңи чурттап турарын көргөш, чуртталга даарта бөгүнгүдөң эки болу дөрөңгө бүтүрелит.

Совет Эвилелинин хаматызының соңгуу болган соңгулар өргөш ССРЭ-нин Конституциязында дүрүмчүттүгүн болган амдырал-биле бадыкатынганын. Байларга, дүжметтерге дорамчылартып чораан адым түрөңи араттын олгу Сарыглар Суза Совет Эвилелинин күрүе өргө-чагыргамынч дээди органынга соңгүттүрар деп чорук шаанда тыва кижини салгымынга кирбес чораан. Ам дөргө, мындыг чорук кижн кайгаар элдетиң чүве эвес, а совет кижилерини ама-ла хүн-бүргүдн амдыралының болушкуну боу берген.

Ол дөргө, совет хаматыларының улуг чаалап алышкыны-дыр. Совет кижилер мындыг чаагай өргелерин улуг Ленинин ачызында, оң тургусканы Коммунисттик партияның ачызында чедип алган.

Совет Эвилелинин хаматызы—тургүзүчү кижн, чогадыкчы кижн, мадыр кижн. Оон угааны чогааткан, холу кылды бүдүрген чүүлдери бүгү дөлөгөңи магадалып турар. Совет кижилеринин өртөнчөйе салып үндүргөн Чернин кыз-мам эдеринчилери чер бөмбүрөөңи бүгү депшилгелит кижилери өөрттүп, бистин дайынбарымысты мөгүдөдип турар.

Совет Эвилелинин хаматызы бүртүг, ажылчын болган инженер, колхозчу болган механизатор, өртөмдөң болган чогаалчы, композитор болган артист бүртүг бөгүн коммунисттерин болган партия кижини өөртөнчү бүүүбас болууну кандаттары дөш бадылашпаан, Коммунисттик партияның Ленинни политиказы дөш, бистин чуртувустун улам ийнеп чечелешкинни дөш, бүгү дөлөгөңи тайбын дөш бадылаарлар. Ол дөргө совет хаматыларының—улуг совет улустун үрүе-сорутуң илдерилешпиши, совет кижилерин улуг бадылашкыны болур.

Ол улуг бадылашкыны совет ийнеп-дөш мораль-политиктиг чалгыс ээни, улустарынч бүүүбас найыралы, коммунизмин тилгелеш дөш чаз-чаа чедипкинер чедип аларында, чаз-чаа мадырыг чоруттары кылмырыга белеңи бза катап илеридир.

Х. БАЙНАРОВ.

Чадаананын соңгулда округунда

Чурукта: Чадаананын соңгулда округунда анямкатарын ойнап хөглөп турары.

Фотозу В. Лутковтуу.

Чадаана хоорай — ССРЭ-нин Дэди Советинин Националдар Советинге Чадаананын № 612 соңгулда округун төвү. Ол округтун составына Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл болган Өвүр районнар кирип турар. Устүнде районнарнын ажылчы чоноары Чадаананын № 612 соңгулда округтунуң талазы-биле ССРЭ-нин Дэди Советинин Националдар Советинин депутаттары Чөөн-Хемчиктиң «Искра» колхозуун даргазы ам Монгуш Дунуруевич Доктувун депшикетип, бөгүн соңгу турараар.

Чадаананын соңгулда округтунуң составына кирип турар районнарнын ажылчы чоноары ССРЭ-нин Дэди Советинге 1954 чылда болган соңгулдардан бээр бо аразында ажыл-агый болган культура тургүзүшкунунун дөрөңгө дыз хей чедипкинери чедип алганар. Ылангыч, соңгулда округтун төвү Чадаана хоорай бо өртөнч дөрт чылдарынч дургүвүда дыз дүргөн сайынаан.

Бо аразында Чадаананын чурттакчыларынын саны барык бүүүн чарты катап эскен, чуртталга шөлү ийнеп азыг катап калбарган, оң-биле чөргөшкүр бүдүрүлгени, культуура-амдыралынч чаз-чаа туудулары кылдырган, Чадаана МТС-тин чанында улуг клубту азыггал-

га киирген, хоорайны чазгайжыдар талазы-биле улуг кемчөөдүр ажылдар боттанып, чаз элөөн каш магазиннар ажыттыгылаан, Чадаана эмгелестинин бажымын 125 орунбардыг кылдыр калбартаан.

1953 чылда района үчүстөктөрүнч бөжүлгэ бажымаары чок турган болза, ыны үдө бөлүгүганың 7 бажымаары, 10 эмгелге пунктуалдары, бичин уруларынч 80 орунбардыг асиларын, 50 орунбардыг садтарын бар апарган. Эмгелге болган бичин уруларынч бо бүүү албан черлери болза, ажылчы чоноарынын кадыны камтааларының база бичин уруларынч кыжылдып өөртөрүнч чаагай херенге бараан болуп турар.

Чадаананын ортукма школаларынч класстарын болган комбаттарыны элөөн алгыткан, 1953 чылдазындан амы үдө ол школаларнын өөренилчилеринин саны эскен, школаларынч база педтераттарын материал-техникалыг базазы дыз бажымаан, мергелажид бажыма кядрларынч саны көвүдөң.

1953 чылда трактор ажылдарынч кемчөөди района 21934 гектар турган болза, 1957 чылда 60 агарту мунга чедир көвүдөң, тараа ажаап алышкынының механизасташкыны 1953 чылда 90,8 хуу турганындан 1957

чылда 99,8 хуу чедир эскен. 1953 чылда бир га тараа шөлүгүнч бөтүнеси 57 рубль 57 копеек турганындан 1957 чылда 34 рубль 16 копеек чедир чингөөн. Районда колхозтарынч тарыхта шөлүгүнч калбарганы-биле колбаштыр чөр ажылынын дүжүгү бөдөөн. Чижээ, 1953 чылда га бурдугүдөн 5,7 центнер, а 1957 чылда 9,3 центнер дүжүт алдыган.

Колхозтарынч ийнеп-лештирген малынын баш саны бо аразында эскен болган оң продуктуулу көвүдөң. Чижээ, 1953 чылда колхозтарынч бүгү малынын баш саны 38628 турган болза, амы үдө 71688 баш чедир эскен. 1953 чылда бир ийнептен район ортукма-биле 314 литр сүтту алган, а ээ-сүтү утланышкыныны ийнеп бүртүгүндөн өртөнч чылын 1017 литр сүт саап алдыган.

«Коммунистче орук» колхозта саанчылар эштер Купискаан, Таав, Мыйдок, «Искра» колхозта Севилбаа, Чаш олар 1957 чылда боттарында бижылгаан ийнеп бүртүгүндөн 1500—2000 литр чедир сүтү саап алганар. Бөдөө ажыл-агый продуктуларынч белектер болган күрүнеге дүжүкүр планварын Чөөн-Хемчиктиң колхозчу тарачынын өртөнч чылын чөгүрү үеинде чедипкинеринч күтсеткенер. Колхозчуларынч өгөрдөн сууржун амдыралче шыла-

дер политиктиг улуг үжүр-үзүз амы айтырыгын өртөнч чылын бүртүн шийтирээң.

Чүглө 1957 чылда бешн колхозчу өг-бүдөлөргө 308 бажымаарын тулуп берген.

Көдөө ажыл-агыйның бүгү ажылдакчыларынга СЭКП ТИ-нин болган ССРЭ-нин Министрлер Чөвүдөлөңнч Кыргынын районнуң ажылчы чоноары улуг сорук киришкитип-биле танышпап боттарында бедиткен хүлөөгелерин албышаан, ам ону эрестит боттандырын турараар. 1957 чылдазы-биле денсөөрө, районнуң колхозтары бо чылын сүтү бүдүгүндөн 20 хуу, дүжүгү — 40,6 хуу, элти—56,2 хуу көвүдөдир болган сазар ийнеп бүртүгүндөн 1300 кг сүтү саап алылар.

«Бөдөө тургүзүшкуну улам ийнеп хөгүдүр болган машина-трактор станцияларын эде организастаар дугайында» СЭКП ТИ-нин февраль Планужунуң Докталыны база ССРЭ-нин Дэди Советинин даргазында болур сессиязында Н. С. Хрущевтиң ийнеп-көргөңи тейистерин амы үдө Чөөн-Хемчиктиң ажылчы чоноары улуг сорук киришкитип-биле танышпап, чугаалып күрүп турараар. Ылангыч «Искра» колхозтуң ийнеп күрүнч МТС-те техниканы садып аларынч бо чылын өгөздөр деп шийтирээңер. С. КРАСНЫЙ, Чөөн-Хемчик райлүгө-комвун даргазы.

Социалисттик чарыштын эгелекчилеринде

Кызылдын даараныма комбинатының коллективне 1957 чылда бүдүрүлгө планын чедипкинеринч күтсетпашаан, 1956 чылдагыны бозарга 2 миллион азыг рубудич барынынч хей кылдыр ажылчы чоноарга бүдүрү берген. Эрткен чылы чедипкинеринч бижылган, чаз чылда улам күвенешкиннинч ажылдар, бүдүрүлгө планынынч ай санында чүгүлө долур эвес, ларын ажыр күтсөдир дугайында чарыш комбинатынч бүгү ажылчыларынч ортууга улам калбарган.

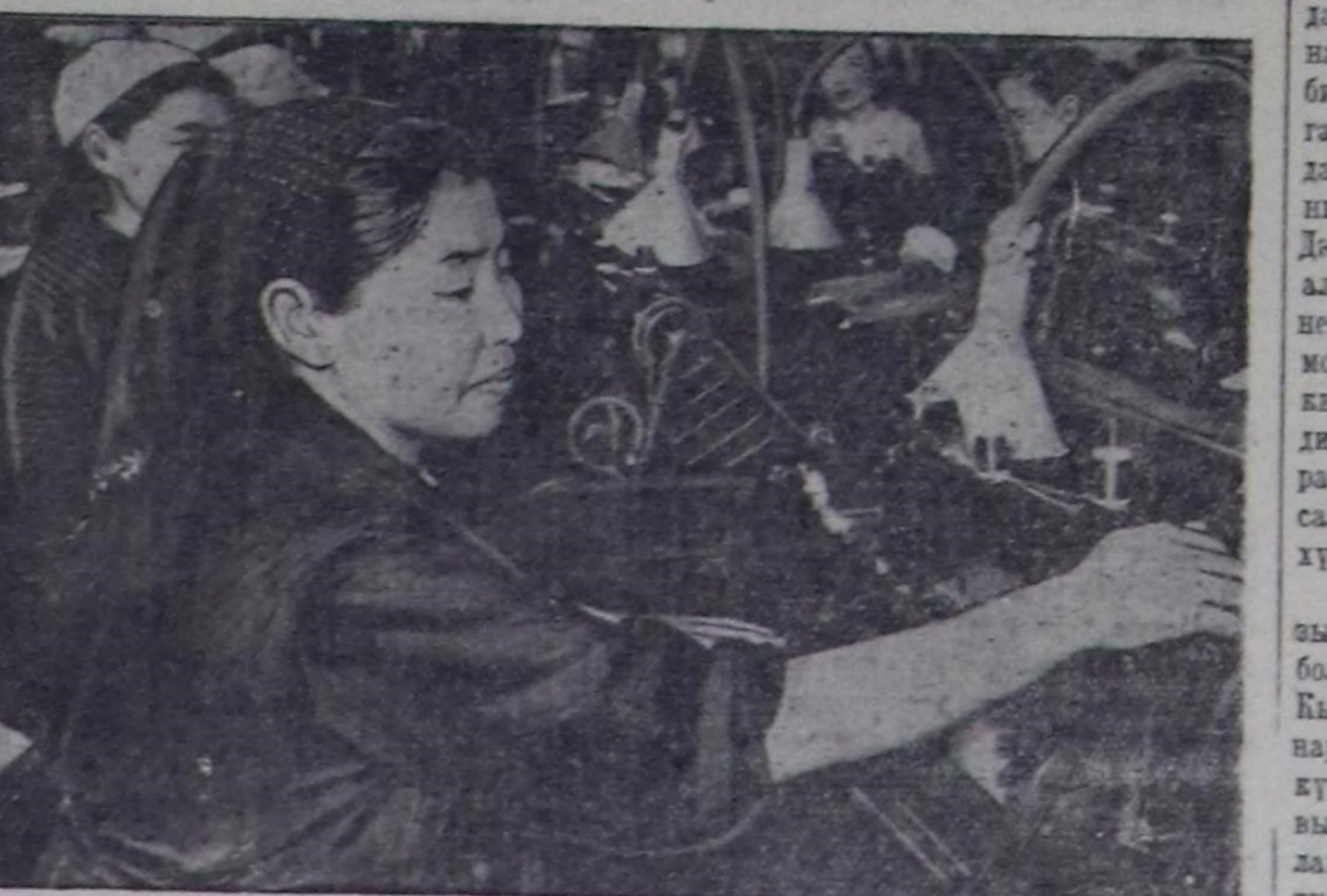
Бүгү соңгүкчуларга — эр, херөөсөн ажылчыларга, эр, херөөсөн тарачынарга, совет ийнеп-көргөңи, Совет Армиянын болган Шерг-Далай Флодунуң дайнычыларыга Совет Эвилелинин Коммунисттик партиязының Төп Комитетинин Кыргынын даараныма комбинатының эр, херөөсөн ажылчыларынч боттарынын хуралына улуг сорук киришкитип-биле танышпап, төрөөн партиязынын Ленинни Төп Комитетинин Кыргынынч харым кылдыр бедиткен тодаргай хүлөөгөни алгы турганар: бо чылдын баштайгы кварталынч бүдүрүлгө планын ССРЭ-нин Дэди Советинге соңгулдар хүнүңге алар кылдыр баштайгы кварталдынч планын хуусаа бетинде күтсөдиринч ам чедип алкан. Бистин чуртувустун күрүе өргө-чагыргамынч дээди органынга соңгулдар хүнүңге бедиткит ужуражыр дөштө боттарынга алган хүлөөгелерин бистинч коллектив шаа мшчаар күтсөдир. Шаа-

гы, дааранычылар эштер Гогорев, Волмакова, Капартова, Ромашева болган эскелеринч-даа чүткүлдүг алдызынын демделгээр херек.

Ажылчын бүртүг өзгөч нормалын хүн-бүрүдө күтсөдир дугайында Донбасстың алдарынч даткыны, Социалисттик Бүш-ажылдын Мадыры Николай Мамайның эгелекчи чоруун комбинатынч бүгү маарыкчылары, бижылчылары, мастерадери ийнеп-биле дөштөш, шаа мындыг хүлөөгелерин боттарынга алган, ам эрестит күтсөдир турараар. Өзгөч нормалынч ажылчын бүртүг күтсөдир дугайында чарышты калбартыр чорук бүдүрүлгө планын чедипкинеринч күтсөдиринч-

ге, күш-ажылдын бүдүрүчүлүн бедиткиткит чүгүлө рөдү ойнарнын бистинч комбинаттын январь, февральда бүдүрүлгө ажыл-чорудугамынч дүжүлгөдөн бистере бүтүрелит.

Кызылдын электростанциязында бистин бүдүрүлгө черинге электроэнергияны үрүтөлешкиннинч келген бедиткиткиткит планын чедипкинеринч күтсөдиринге биче эвес моондакты ужураштырганын, ам-даа ужураштырын турарын демделгөвейнч барып болбас. Мынчалзажк ажылчыларынч ортууга чарышты улам калбартып, Николай Мамайның эгелекчи чоруун азыггал турган, бис-

Чурукта: Даараныма комбинатының мурнакчы дааранычкызы Ондар Сейдакының дааранып олурары. Фото С. Феоктистовтуу.

тин коллектив бөдүңгө алган хүлөөгөсин күтсөдир шыдаан, моон соңгаар-даа шыдаар.

Бүдүрүлгө планын чедипкинеринч күтсөдир-биле чөргөшкүр, продукциянын шынарынч бедидир, оң бөгү-несин чийгөдир дөш социалисттик чарыш дыз калбарган. Оон түнегинде дааран көп айламынч болган эске-даа чүүлдеринч шынары мурундазындан оранчөк өкчөң. Оон ийнеп комбинаттынч ажылчыларынч күш-ажылының бүдүрүчүлүн 14 хуу берген, 100 метр пөстү сампап алдыр дөш хүлөөгө 123 метр кылдыр күтсетпашаан.

Комбинаттынч дирекция чери ажылчыларынч ажылдарында таарымчалыг байдаларынч тургузар соруга-биле комбинаттынч бүдүрүлгө шөлүн алдып, бза бир чедип ажылаага киирген, чуртталгаңың 6 бажымаарынч туттурган, соңгулдар хүнүнч таарыштыр ажылчыларынч өг-бүдөлөрине берген. ССРЭ-нин Дэди Советинге соңгулдар хүнүңге алдыр кылдыр чедип алган чымыр түнедериныти бөгүн демделешпаан, моон соңгааргы соругаларынч чедипкинеринч күтсөдирин, СЭКП-нин ХХ съездининч төөгүдү шийтирелеринч амдыралга бүртүн боттандырыгына тодаргай салышкынынч кийеринч комбинатчылар хүлөөнч ап турар.

Хоорайның бүдүрүлгө черлеринч аразында социалисттик чарышка тилкелит болган дөш бистинч комбинатта СЭКП Кызыл хооромунунч болган ажылчы чоноар депутаттарынын хоорай Советининч дүжүкүчүнч шийтир Кызыл туугу тымыскан. Чүткүлдүг күш-ажыл-биле чаалап алдыгына Кызыл туугу эске коллективтерге бербес дөштө комбинаттынч бүгү ажыл-ишчилери улам күтсөдиринч күтсөдир.

А. ОШЬШЕВСКИЙ.

Өөренир — чаагай амдырал

Чокта чаз-ла кырганнарнынч мынча деп органы утшаан мен.

— Шаанда дөргө чү боор, огулм. Ол дугайында чугаалап берээң. Караң-биле көрбөөн кижиге сендө дымнаксанчыг болур магад чок. Түрөңи чоноңу үө-човуру, чаш уруг-дарыгынч ий-сымын, дүжүметтеринч кымчылгыны сыллаан, шаагайларынч дымназынч дымназынч чүрө-ле болгай. Угаан чынып, кырып келген болган чамдытары уттундуруп калган-даа, деп, атам өртөнч амдыралыныңч караның хүнерин көөн чокка салтып чугаалап орган.

— Дүжүметтер, ноянар өргө-чагыргамынч холугга туткан турган. А оларынч мың соңгуп турганы о?

— Эста, чү дээр боор, огулм. Ийнеп-соңгулда дөргө салгып-болалга, уйгүдүше-даа көрбөй чораан чүвө-дир. Арат кижн өргө-чагыргата бодунун телөөгелеринч соңгуур туржук, кандыр-бөгү дүжүметтен айтырып салыр өргө чок чораан. ...Човунуң амдыралы ам таныткымыс кылдыр өөртөргөн. Адам атак, Сержи, Төс-Хем районунч Ленин аттыг көдө ажыл-агый өртөнчиде молдууга калдыр турар. Колхозтун тулуп бергени улуг чаз бажыныг. А боду ыжынч, чайын О. Шынаанынч терен өттүг одаларынч молдууларынч ажаап, тежөөн чорутуу аким база-ла колхоз бүдүрүлгөсинде ажылдап турар.

Коммунисттик партия болган Совет чазак мөдө школага өөртөң, эртем-билег чедип алыр органы берген. Самагалдайга чеди чыл школазы дооскаш, Кызылдын бажыкы үчүлүгүндө үш чыл дургүвүнда өөртөнч келдим. Келер чылын күвөддн боттаныр: бичин чаштарын өртөмгө өөрдөп башы болуп, Төрөөн чуртумнуң че-

келешкиннинч дөш ажылдап өгөздөр мен. Өөренир өртөнч бисе Совет Конституция берген.

Мурунда өргө чок түрөңи чораан араттынч ажыл-төүгө өөртөнч, дилтаныр өртөнч Совет Конституция магадалап берген. Бистин дөштө Төрөөн чуртувустун кайы-даа булуңуна тыва араттарынч азы-төлү дөди болган ортукма өртөнч чедип ап турараар. Ийн үш чыл өртөгө-ле Ленинградтан, Москвадан, Свердловтан болган эске-даа хоорайлардан анык инженерлер, агрономнар, дажылар болган эске-даа тускай өртөнчилер төрөөн Тываныңа көшп, ажыл-агыйның бүгү адыралынга ажылдап өгөлөп турараар.

Тывада бешн көдөө ажыл-агый техникаму, өмчи болган бажыкы үчүлүкүнде ангида педагогика институту бза бар. Бо өөредилге черлери чыл санында-ла Тываның улус ажыл-агыйында хей тускай өртөнчилеринч, школаларга бажыларынч бедиткен берип турар. Ол мшкш колхозтарынч болган совхозтарынч ажыл-ишчилеринч калдыкынынч дөштө ажылдар өмчилөр база бедиткитининч турар.

Совет күртөгөнни дээди органы—ССРЭ-нин Дэди Советининч депутаттынч соңгуурунча кийриң аас-көжиктиг болган хаматы мен. Депутаттарынч соңгуп турган, херөөн дохуп келген өөртүшүмүнч өсө-биле илдеридир берге.

Бистинч чоноңу айбычымыз—депутатты Бир-ле дугээр снгууп турар хаматы мен.

Улуг чоноңу, менге табынч, найырал дөштө Урнаже бөллетенинч салып киирдин. Тономутан ТАНОВ.

